

Rosińska, Grażyna / Zasztowt, Leszek

Sprawozdanie z działalności naukowej Instytutu Historii Nauki PAN w roku 2005

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 51/2, 307-326

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI NAUKOWEJ
INSTYTUTU HISTORII NAUKI PAN
W ROKU 2005

Zamierzenia programowe Instytutu Historii Nauki na najbliższe lata obejmują: 1. Rozszerzenie wachlarza problematyki badawczej. 2. Koordynowanie badań programu obu Zakładów IHN w zakresie współpracy ze środowiskami akademickimi w Polsce i na świecie. 3. Dokończenie syntezy historii nauki i edukacji w Polsce. 4. Opracowanie syntezy historii szkolnictwa wyższego i instytucji naukowych. Zamierzenia te były skutecznie realizowane w roku sprawozdawczym przez badania statutowe oraz organizowanie i udział pracowników IHN w lokalnych i ogólnopolskich badaniach i wydarzeniach naukowych. Służyły temu ponadto: kształcenie i odmładzanie kadry naukowej, tworzenie dynamicznego środowiska historyków nauki, także w wymiarze ogólnopolskim, podejmowanie ważnych tematów badawczych, wydawnictwa.

Dzięki zatrudnieniu doc. Edwarda Malaka (historia techniki) oraz doc. Krzysztofa Maślanki (historia matematyki) wzmocniony został potencjał badawczy Instytutu w zakresie dwu dyscyplin. Obaj badacze zostali wyhabilitowani w IHN. Należy przypomnieć, że w roku w roku 2004 zatrudniony został dr Andrzej Wójcik (doktorat w IHN zakresie historii geologii górniczej). Ukazuje to wagę i skuteczność uprawnień IHN do przeprowadzania przewodów habilitacyjnych oraz przewodów na stopnie i tytuły naukowe. IHN jest jedynym w Polsce instytutem umożliwiającym zdobywanie stopni i tytułów naukowych w dziedzinie historii nauki. Kadra naukowa Instytutu kształci i integruje młodszych pracowników naukowych poprzez prowadzone seminaria doktorskie lub indywidualne promotorstwo. Seminaria takie prowadzą: prof. K. Bartnicka wraz z zespołem (doc. L. Zasztowt, doc. J. Piskurewicz) , doc. B. Urbanek, prof. B. Orłowski (doc. K. Maślanka). Skupiają one potencjalnych historyków nauki z całego kraju, a także z za wschodniej granicy. Liczne, już przeprowadzone w IHN przewody doktorskie ukazują słuszność i skuteczność realizowanych form kształcenia.

Integracyjna funkcja Instytutu Historii Nauki PAN w 2005 roku wyraziła się także w przygotowaniu od strony naukowej obchodów, w skali ogólnopolskiej a także międzynarodowej, dwóch rocznic: dwustupięćdziesięciolecia urodzin Stanisława Staszica oraz pięćdziesięciolecia działalności Instytutu Historii Nauki.

Opublikowana została praca zbiorowa podsumowująca ten okres w dziejach placówki, zatytułowana: Instytut Historii Nauki PAN. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności (Warszawa 2004; 508 s.; wyd. w styczniu 2005; pod red. dr J. Schiller i doc. L. Zasztowta). Zawiera ona artykuły, studia i wspomnienia poświęcone osobom szczególnie zasłużonym dla nauki polskiej, środowiska akademickiego i Polskiej Akademii Nauk. Znalazło się tam także podsumowanie działalności Zakładów, Pracowni i Zespołów funkcjonujących

przy IHN PAN, a także omówienie pierwszych lat działalności Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Księga jest wydawnictwem źródłowym i dokumentacją narodzin, rozwoju i działalności placówki naukowej w okresie PRL i po transformacji ustrojowej. Szczególne miejsce zajęły w Księdze wspomnienia o twórcach Instytutu profesorach: Bogdanie Suchodolskim, Łukaszu Kurdybasze, Aleksandrze Birkenmajerze, Waldemarze Voisé, Jerzym Dobrzyckim i Pawle Czartoryskim. Księga zawiera również, co istotnie podnosi jej wartość dokumentacyjną, wykazy wszystkich promocji doktorskich, habilitacyjnych i profesorskich przeprowadzonych w IHN, a także pełną listę pracowników Instytutu z lat 1953–2004, kompletny wykaz Zespołów naukowych działających przy IHN i Komitecie Historii Nauki i Techniki PAN oraz bibliografię publikacji IHN PAN. Uroczysta, jednodniowa sesja w końcu kwietnia, na której odbyła się promocja Księgi, poświęcona została historii nauki i edukacji w Polsce w drugiej połowie XX wieku, w tym perspektywom badań z zakresu historii nauki, oświaty i techniki w nowym tysiącleciu.

Ubiegły rok, będący Rokiem Staszicowskim, obfitował w sesje i konferencje poświęcone spuściznie tego uczonego. Przewodniczącą komitetu obchodów rocznicy była dyrektor IHN PAN: prof. Kalina Bartnicka, zaś pracownicy Instytutu uczestniczyli w naukowym i w organizacyjnym wymiarze w wielu z tych spotkań. Największa ze wspomnianych konferencji, pod patronatem Prezydium i Władz Wydziału I PAN, odbyła się jesienią (29 listopada–1 grudnia), a poświęcona była oświeceniowej wizji społeczeństwa szczęśliwego w kontekście myśli staszicowskiej. Jej przesłaniem jest m.in. staszicowska wizja rozwoju Warszawy przez zorganizowanie tutaj centrum edukacji i nauki – bardzo aktualna obecnie. Ostatnia sesja, zamykająca obchody, na temat koncepcji szkolnictwa wyższego w Polsce XIV–XXI wieku, zorganizowana będzie przez IHN w styczniu 2006 r. przy współdziałaniu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Fundacji Rektorów Polskich, Politechniki Warszawskiej, Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Jest wstępem do ogólnokrajowego projektu badawczego na temat historii uniwersytetów i szkół wyższych w Polsce. Instytut uczestniczył w zorganizowaniu sympozjów naukowych poświęconych S. Staszicowi w Wiedniu i w Paryżu.

Niezależnie od obchodów rocznicowych, których dodatkowym walorem było stworzenie klimatu wybitnie sprzyjającego integracji polskich środowisk zainteresowanych historią nauki, w Instytucie kontynuowane były dotychczas prowadzone badania. Ich szczegółowe omówienie – z podziałem na grupy dyscyplin i dziedziny naukowe – przedstawiono poniżej.

Badania prowadzone w IHN koncentrują się na dziejach nauki polskiej i europejskiej. Wśród tematów badawczych ważne miejsce zajmuje problematyka tzw. zewnętrznej historii nauki, a więc analiza struktur instytucji naukowych, ich przemian oraz wkładu uczonych w organizację ośrodków akademickich. Z drugiej strony, wiele prac poświęconych jest tzw. wewnętrznej historii nauki oraz

analizom mechanizmów odkrycia naukowego, tworzeniu terminologii naukowej, a także relacjom pomiędzy uczonymi i ich wzajemnemu oddziaływaniu podczas prowadzonych badań.

Szczególne miejsce zajmują badania źródłoznawcze europejskiego średnio-wieczna; a także analiza warunków rozwoju i recepcji nauki nowożytnej. Prowadzone są również badania porównawcze dziejów edukacji, zwłaszcza w zakresie czynników środowiskowych i relacji ogólnoeuropejskich. W zakresie dziejów edukacji, studia koncentrują się nie tylko na problematyce polskiej, związanej z ziemiami I i II Rzeczypospolitej, ale także na ich kontekście kulturowym, zwłaszcza w kręgu niemiecko- i rosyjskojęzycznym w okresie zaborów. Znaczna część studiów dotyczy polskich elit umysłowych oraz wkładu uczonych polskich w rozwój nowożytnej nauki i myśli technicznej. W zakresie dziejów techniki eksponowany jest przede wszystkim międzynarodowy aspekt działalności polskiego środowiska inżynierskiego. Istotne miejsce zajmuje również badanie recepcji teorii i odkryć naukowych w kontekście przemian społecznych i procesów narodotwórczych w Europie środkowej i wschodniej.

Struktura organizacyjna IHN pozostała bez zmian. Jej podstawą są dwa zakłady: Zakład Historii Nauk Społecznych, Oświaty i Organizacji Nauki (kierowany przez doc. Leszka Zasztowta) oraz Zakład Historii Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Techniki (kierowany przez doc. Grażynę Rosińską).

W ramach Zakładu Historii Nauk Społecznych, Oświaty i Organizacji Nauki działają Sekcje: Historii Nauk Społecznych (kierownik: dr Paweł Komorowski), Historii Oświaty (kierownik: dr Joanna Schiller) i Historii Organizacji Nauki (kierownik: doc. Jan Piskurewicz).

W Zakładzie Historii Nauk Ścisłych, Przyrodniczych i Techniki działają Sekcje: Historii Nauk Ścisłych i Techniki (kierownik: prof. Bolesław Orłowski), Historii Chemii i Farmacji (kierownik: doc. Halina Lichocka) oraz Historii Nauk Medycznych (kierownik: prof. Andrzej Śródka).

Podobnie jak w ubiegłym roku, w IHN prowadzone są seminaria specjalistyczne o charakterze ogólnopolskim, dostępne dla wszystkich środowisk akademickich (prof. K. Bartnicka; doc. B. Urbanek; doc. A. Biernacki; doc. J. Jeszke) oraz seminaria doktorskie (prof. K. Bartnicka; doc. Bożena Urbanek) i magisterskie (doc. L. Zasztowt). Instytut jest także miejscem seminariów prowadzonych przez Komisję Badań Syberyjskich przy Komitecie Historii Nauki i Techniki PAN (przewodniczący prof. Zbigniew Wójcik), a także miejscem spotkań Rady Fundatorów Kasy Mianowskiego (prof. Barbara Kuźnicka).

Podobnie jak w latach poprzednich, istotną cechą badań prowadzonych w Instytucie, jest powiązanie studiów nad dziejami nauki na ziemiach Rzeczypospolitej z historią nauki europejskiej oraz z procesami społecznymi i politycznymi na zachodzie i na wschodzie kontynentu. Ujmowanie problematyki polskiej w kontekście przemian powszechnych jest jedyną drogą do w miarę obiektywnej

oceny dorobku naukowego uczonych zarówno pierwszej, jak i drugiej, a także trzeciej Rzeczypospolitej. Dotyczy to również, a może nawet przede wszystkim, wyważonej oceny okresu „realnego socjalizmu” i czasów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Dzięki zakończonym pomyślnie przewodom habilitacyjnym, w roku sprawozdawczym zwiększyła się liczba samodzielnych pracowników naukowych zatrudnionych w Instytucie i rozszerzył się znacznie zakres badań. Doc. Edward Malak realizował program badawczy związany z rozwojem przemysłu lotniczego, przede wszystkim w okresie II Rzeczypospolitej. Doc. Krzysztof Maślanka wszedł do uruchomionego Zespołu Historii Matematyki. Badania adiunkta dr. Andrzeja J. Wójcika wzbogaciło problematykę badań Instytutu o zagadnienia dotyczące górnictwa i geologii i kartografii w okresie XVIII–XX w.

Konsolidacji środowiska akademickiego historyków nauki, oświaty i techniki wokół pokrewnych problemów badawczych służyć mają wstępne prace nad kolejnym tomem historii nauki polskiej XX w.

ZAKŁAD HISTORII NAUK SPOŁECZNYCH, OŚWIATY I ORGANIZACJI NAUKI

Przedstawione poniżej rezultaty prac badawczych, prowadzonych w IHN PAN w roku sprawozdawczym, usystematyzowane zostały chronologicznie z uwzględnieniem podziałów na poszczególne dziedziny nauki lub grupy dyscyplin naukowych oraz na kategorie ogólne m.in.: edycje źródeł, prace słownikowe, atlasy, popularyzację nauki. W ramach tego układu starano się wyeksponować główne zagadnienia i tematy badawcze, wokół których koncentrowano zarówno prace indywidualne, jak i zespołowe.

1. Nauka okresu nowożytnego (XVI–XIX w.)

A. Nauki przyrodnicze w aspekcie społecznym i kulturowym

Kontynuowane były studia nad nauką XVI i XVII stulecia, w tym nad dziełami botanicznymi, ich kontekstem kulturowym i ilustracją botaniczną w Polsce XVII w. W centrum zainteresowań znajdowały się dzieła oraz osoba Jacoba Breyniusa. Zakończono pisanie i redagowanie rozdziału pierwszego przyszłej książki, który nosi tytuł: *Jacob Breynius „botanicus celeberrimus” (1637–1697). Życie, powiązania międzynarodowe, dzieła i ich recepcja*. W rozdziale uwzględnione zostały m.in. dane genealogiczne o pochodzącym z Brabancji rodzie Breyniusa i o okresie jego studiów w Lejdzie. Omówiono także kontakty

botanika ze środowiskiem gdańskim oraz przedstawiono główne dzieła Breyniusa: *Centurię*, *Prodromus I* i *Prodromus II*, a także pośmiertne edycje, o jakie za dbał syn Jacoba – Johann Philipp. Dzieje recepcji dzieł botanika stanowią ważną część badań i ukończonego rozdziału.

Ponadto opracowany został rozdział do przyszłej książki, zatytułowany: „*Natura pictrix*”. *Antropomorficzne i zoomorficzne orchidee Martina Bernhardiego de Bernitz i Jacoba Breyniusa*, poświęcony czterem rozdziałom z *Centurii*, w których botanik analizował storczyki o kwiatach przypominających kształty ludzkie i zwierzęce. Podobna tematyka prezentowana była w pracach Martina Bernhardiego, lekarza polskiego dworu królewskiego, zamieszczanych w periodyku „*Miscellanea Curiosa Medico-Phisica*”. Porównanie rozważań i dociekań obu przyrodników przedstawione zostało na tle fascynacji uczonych roku odwzorowaniami tworców przyrody występującymi na skałach, drzewach i w świecie roślin. Ważne miejsce zajmowały w nich wczesne próby wyjaśniania zjawisk mimikry, m.in. przedstawiane przez znanego jezuickiego polihistora Athanasiusa Kirchnera (prof. Karolina Targosz; patrz też: dział 2. Wiek XX–XXI, punkt D).

Kontynuowano badania nad wpływem emigracji protestanckiej na ziemię Rzeczypospolitej i wpływem uczonych z tego kręgu na rozwój nauki i oświaty w Polsce XVI i XVII stulecia. Badania te uwieńczono zostały biogramami opublikowanymi w *Polskim Słowniku Biograficznym*: Piotra Statoriusa (starszego), francuskiego, protestanckiego teologa i uczonego, autora pierwszej gramatyki języka polskiego dla obcokrajowców, a także biogramy jego potomków: Piotra młodszego i Jana Stojeńskich (obaj nosili spolszczone nazwisko ojca). Spośród uczonych z tego kręgu zostały przekazane do druku, w *Słowniku Biograficznym Leszna*, biogramy: Jana Dekana, Macieja Głóskowskiego i Jana Jonstona. Głóskowskiemu, jako wybitnemu matematykowi, kartografowi i poecie polsko-łacińskiemu, poświęcony został także odrębny artykuł przekazany do druku (dr Adam Matuszewski; patrz też: dział 2. Wiek XX–XXI, punkt E).

B. Historia nauk społecznych

Problematyka badań z zakresu historii nauk społecznych chronologicznie dotyczyła przede wszystkim zagadnień wieku XVIII i XIX, w mniejszym stopniu innych epok. Obejmowała głównie prace dotyczące historii historiografii polskiej i powszechnej, historii ustroju i prawa, przede wszystkim polskiego, oraz historii wychowania i kultury, a także historii etnologii w zakresie religioznawstwa.

Kontynuowano badania dotyczące historiografii brytyjskiej okresu oświecenia, przede wszystkim nad dziełami i dorobkiem naukowym wykładowcy filozofii na uniwersytecie w Edynburgu, A. Fergusona. Uczony specjalizował się

w badaniach okresu etruskiego i dziejach starożytnego Rzymu okresu republikańskiego. Znany jest m.in. jako autor opublikowanej w 1783 roku pracy: *A History of the Progress and Termination of the Roman Republic*.

Odrębne, oddane do druku studium poświęcone zostało problematyce historii historiografii, zarówno polskiej, jak i powszechnej, prezentowanej na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”. Pod tym kontem przeprowadzona została także analiza wartości źródłowej opublikowanych na łamach „Kwartalnika” autobiografii: H. Wereszyckiego, S. Kieniewicza, K. Górskiego i M. Tyrowicza (Paweł Komorowski; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI, punkt B).

Kontynuowane były prace nad przygotowywaną rozprawą, poświęconą edytorstwu źródeł historycznych i historyczno-prawnych doby saskiej. Ukończono analizę prac edytorskich prowadzonych przez pijarów prowincji polskiej i litewskiej. W ramach tych badań przygotowany został obszerny tekst poświęcony życiu i działalności twórcy pierwszego kodeksu dyplomatycznego – Maciejowi Dogielowi (1715–1760). Jedynie trzy z ośmiu tomów jego *Kodeksu* zostały opublikowane, pozostałe – wysoko oceniane przez historyków i prawników niemieckich m.in. Jakuba Caro, G.F. von Martensa i D.H.L. von Ompteda – pozostały w rękopisie, dzieło Dogiela dzięki Martensowi wprowadzone zostało do ówczesnego kanonu najważniejszych publikacji europejskich w dziedzinie prawa międzynarodowego (Jarosław Kurkowski; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI, punkt B).

W ramach studiów dotyczących historii ustroju i prawa kontynuowano prace do przygotowywanej monografii na temat koncepcji historyczno-prawnych i wychowawczych Tadeusza Czackiego (1765–1813). Jednocześnie oddano do druku i opublikowano kilka obszernych haseł dotyczących problematyki włoskiej do *Encyklopedii „Białych Płam”* m.in. hasła: *Giuseppe Garibaldi*; *Risorgimento*; *Rycerstwo*; *Girolamo Savonarola* (Mariusz Affek; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI, punkt E).

Prace nad rozprawą dotyczącą wkładu Wacława Sieroszewskiego do antropologii religii, szczególnie zaś do badań nad szamanizmem, zaowocowały dwoma opublikowanymi tekstami na temat: *Kwestii feminizacji niektórych odmian szamanizmu* oraz *Ideji odkupienia i ofiary w szamanizmie*. W ramach tych badań rozpoczęto także kwerendy bibliograficzne dotyczące dziejów rosyjskiej antropologii kulturowej i etnologii oraz badania terenowe nad współczesnym szamanizmem w Jakucji (w Instytucie Badań Humanistycznych Jakuckiej Akademii Nauk) (dr Michał Pędracki).

Trwają dalsze badania nad polskimi środowiskami naukowymi w Rosji. Koncentrują się one wokół dwóch tematów: Polaków w uniwersytetach rosyjskich (1755–1918) oraz polskich środowiskach uniwersyteckich w Rosji – Petersburg (1840–1918), Moskwa (1905–1918) i Kijów (1905–1920). Ponadto kontynuowane są prace nad słownikiem bio-bibliograficznym polskich historyków nauki, oświaty i techniki. Przekazano do druku tekst o Polakach w Uniwersytecie

Tomskim w latach 1884–1920 (prof. Jerzy Różewicz; patrz też: dział 2. Wiek XX–XXI, punkt D).

C. Historia oświaty i kultury

Studia z zakresu dziejów kultury i edukacji koncentrowały się na XVIII, XIX i XX wieku. Podobnie jak w latach poprzednich, większość podejmowanych tematów dotyczyła obszarów I Rzeczypospolitej oraz terenów zaboru rosyjskiego i austriackiego, choć znacznie rozszerzone zostały badania dotyczące II Rzeczypospolitej i Polski po II wojnie światowej. Główny nurt prac badawczych koncentrował się na dziejach uniwersytetów, zwłaszcza wileńskiego, warszawskiego i krakowskiego. Istotne miejsce zajmowały także badania porównawcze w tym zakresie, obejmujące problematykę uniwersytetów zachodnioeuropejskich, zwłaszcza niemieckich i francuskich, oraz uniwersytetów rosyjskich.

Koncentrowano się na relacjach pomiędzy przemianami oświatowymi, a transformacjami społecznymi i politycznymi, a także na wyraźnie widocznym zainteresowaniu prawnymi aspektami przekształceń edukacyjnych. Nadal poważne miejsce wśród studiów edukacyjnych zajmowała działalność kobiet na tym polu, co można by zakwalifikować jako prace z zakresu gender studies. Aspekt wpływu polityki na edukację eksponowany był zarówno w pracach dotyczących XIX stulecia, jak i wieku XX, zwłaszcza okresu tzw. „realnego socjalizmu” (patrz: dział 2. Wiek XX–XXI).

Kontynuowane badania nad rozwojem myśli pedagogicznej i organizacją polskiego szkolnictwa wyższego, zwłaszcza na przełomie XVIII i XIX wieku (do powstania 1830/31 r.), związane były przede wszystkim z analizą idei i działalności edukacyjnej Stanisława Staszica. Kwestią zasadniczą była tu staszicowska koncepcja tworzenia nowoczesnego systemu szkolnictwa, w tym szkolnictwa wyższego. Ponadto odrębne prace dotyczyły organizacji życia naukowego na obszarach I Rzeczypospolitej, także w okresie porobiorowym i w XX stuleciu, zwłaszcza w aspekcie działalności towarzystw naukowych, ich roli społecznej i kulturotwórczej. Badania staszicowskie zaowocowały kilkoma referatami wygłoszonymi na konferencjach międzynarodowych: *Modernity of Stanislaw Staszic's educational concepts and work* (Wiedeń); *Stanislaw Staszic's pedagogical concepts* (Paryż). Odrębne studia poświęcone zostały Marianowi Falskiemu (prof. Kalina Bartnicka; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI; punkty C i D).

Studia nad dziejami Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego (1869–1915) rozszerzone zostały o tło porównawcze, zwłaszcza dotyczące sytuacji uniwersytetów rosyjskich w drugiej połowie XIX i na początku XX stulecia. Centralnymi zagadnieniami przygotowywanej pracy są kwestie: czym był uniwersytet jako instytucja, jakie były koncepcje jego organizacji, jakie pełnił funkcje i jaka była jego rola społeczna i polityczna w Królestwie i w Cesarstwie Rosyjskim. Dopiero na tym tle możliwe będzie pełne przedstawienie polityki władz carskich

wobec rosyjskiego już wówczas Uniwersytetu w Warszawie, jego problemów polityczno-narodowościowych i społecznych. Kwerendy rosyjskich publikacji, przede wszystkim czasopism, oraz materiałów archiwalnych mają stanowić podstawę źródłową pracy. Pierwsze ustalenia oraz informacje o stanie bazy źródłowej znalazły się w opublikowanych i oddanych do druku tekstach: *Uniwersytet Warszawski – czy uniwersytet i czy w Warszawie?* oraz *Materiały do dziejów Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w Rostowie nad Donem* (Joanna Schiller; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI, punkt D).

Kontynuowano prace dotyczące dziejów edukacji w Królestwie Polskim oraz na Litwie, Białorusi i Ukrainie w XIX/XX stuleciu, na szerokim tle przemian społecznych, narodowościowych i politycznych. Opublikowane zostały trzy teksty z tego zakresu: *Ludwik Janowski i początki polskich badań nad uniwersytetami w Cesarstwie Rosyjskim*, *Z dziejów Kasy Mianowskiego. W kręgu pozytywistycznej tradycji instytucji społecznych zaboru rosyjskiego* oraz *Wprowadzenie kategorii poczetnych grażdan do struktur stanowych Cesarstwa Rosyjskiego w XIX w.* Trwają także prace nad monografią poświęconą rektorowi warszawskiej Szkoły Głównej: Józefowi Mianowskiemu. Oddano do druku artykuł na temat studiów z zakresu historii oświaty na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” (Leszek Zasztowt; patrz też dział 2. Wiek XX–XXI, punkty C i D).

Studia nad problematyką kobiecą skoncentrowane były na wychowawczo-edukacyjnych aspektach prasy kobiecej zaboru austriackiego w latach 1826–1918 oraz na problemach wychowania estetycznego. Opublikowane zostało studium: *U źródeł polskich koncepcji wychowania estetycznego na przykładzie Galicji 1850–1914* (dr Katarzyna Dormus).

2. XX i XXI wiek

A. Dzieje edukacji XX i XXI w.

W październiku 2005 roku opublikowany został tom II *Historii wychowania. Wiek XIX i XX* (WAM, Kraków 2005), autorstwa prof. Ryszarda Terleckiego i prof. Jana Drausa, stanowiący syntetyczne podsumowanie badań historyczno-oświatowych całego środowiska. (tom I: *Historia wychowania do roku 1789*, autorstwa S. Litaka, wydano rok wcześniej). Oba tomy nowej syntezy prezentują najnowsze ustalenia i nowe podejście, zwłaszcza do dziejów edukacyjnych wieku XX. Obecnie trwają prace nad monografią poświęconą historii oświaty i wychowania w Polsce w latach 1945–1989, która prawdopodobnie zostanie rozszerzona o pierwsze lata III Rzeczypospolitej (prof. Ryszard Terlecki; patrz też punkt B).

Kwerendy do przygotowywanej monografii o ustawie akademickiej 1933 r. koncentrowały się na problemie powstania centralnych władz oświatowych

w Polsce niepodległej oraz na okolicznościach uchwalenia pierwszej ustawy o szkołach akademickich w roku 1920. Poszukiwania objęły zbiory Państwowego Archiwum Historycznego Litwy w Wilnie (zespół Uniwersytetu Stefana Batorego), Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Zespoły Tymczasowej Rady Stanu i Gabinetu Cywilnego Rady Regencyjnej) oraz Archiwum m.st. Warszawy (Komitet Obywatelski m.st. Warszawy), a także Archiwum PAN (spuścizny L. Kolankowskiego i J. Kallenbacha). Celem tych kwerend było odtworzenie procesu organizacji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Dorota Zamojska; patrz też punkt B i D).

W ramach przygotowywanej monografii o wileńskim środowisku akademickim w okresie międzywojennym, przeprowadzono badania archiwalne w Państwowym Archiwum Historycznym Litwy w Wilnie (akta USB, Urzędu Wojewódzkiego Wileńskiego, Starostwa Grodzkiego Wileńskiego, Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Wilnie i innych). Kwerenda objęła także akta Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej, przechowywane w Archiwum Akt Nowych. Do druku oddana została rozprawa: *Uniwersytet Stefana Batorego a życie kulturalne miasta. Popularyzacja wiedzy w międzywojennym Wilnie* (mgr Ewelina Tylińska; patrz też punkt D).

B. Dzieje najnowsze nauki i oświaty: ludzie, instytucje i środowiska naukowe

W Bodleian Library w Uniwersytecie Oksfordzkim prowadzone były badania dotyczące Marii Skłodowskiej-Curie do tematu: *Między nauką a polityką naukową. Maria Skłodowska-Curie w Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej przy Lidze Narodów (1922–1934)*. Szczególnie cenne okazało się znajdujące tam zmikrofilmowane archiwum Gilberta Murraya, Przewodniczącego Międzynarodowej Komisji przy Lidze Narodów. Efektem poszukiwań było także wykonanie ponad 300 fotokopii archiwaliów, które zostaną wykorzystane w pracy: w roku 2005 została przygotowana i napisana pierwsza z trzech części przygotowywanego opracowania. Przygotowano i oddano do druku artykuł poświęcony współpracy Marii Skłodowskiej-Curie z Albertem Einsteinem (doc. Jan Piskurewicz; patrz też punkt D).

Kontynuowane są badania dotyczące krakowskiego środowiska naukowego w okresie komunizmu, dla których podstawą są materiały pochodzące z archiwum Służby Bezpieczeństwa (znajdujące się obecnie w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej). W badaniach tych wykorzystywane są także inne materiały archiwalne (Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum UJ, Archiwum PAU) oraz wspomnienia i informacje prasowe (prof. Ryszard Terlecki).

W ramach monografii poświęconej IHN PAN przygotowane i opublikowane zostało opracowanie wspomnieniowe poświęcone profesorowi Stanisławowi Brzozowskiemu i krakowskiej filii Instytutu (prof. Ryszard Terlecki; współautor Stanisław Sroka).

Zakończono badanie zasobów Archiwum PAN pod kątem zachowanej korespondencji profesora Bogdana Suchodolskiego z innymi uczonymi (m.in. Franciszkiem Uhorczakiem, Stefanem Szumanem, Stanisławem Tyncem, Tadeuszem Pini, Bolesławem Olszewiczem, Bogdanem Nawroczyńskim, Józefem Hurwicem i Stefanem Baleym). Dopelniona została również bibliografia artykułów i tekstów Suchodolskiego z lat 1947–2004, w tym również tekstów poświęconych profesorowi. Oddano do druku artykuł na temat posłuszeństwa w koncepcji pedagogicznej Jacka Woronieckiego OP (mgr Natalia Lietz).

W Księdze jubileuszowej Instytutu opublikowano zarys dorobku naukowego i działalności Zakładu Historii Nauk Społecznych IHN PAN na szerokim tle studiów z tego zakresu prowadzonych w latach sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku (dr Paweł Komorowski, dr Jarosław Kurkowski).

W ramach pobytu naukowego w Stanach Zjednoczonych kontynuowano zbieranie materiałów związanych z działalnością Polskiego Instytutu Naukowego w Nowym Jorku (mgr Witold Sygocki; patrz też punkt D).

Opublikowano artykuł o Towarzystwie Warszawskim Przyjaciół Nauk i początkach polskiej organizacji nauki w świetle materiałów archiwalnych (Dorota Zamojska; patrz też punkt D).

C. Prace słownikowe, encyklopedie i atlasy

Kontynuowano prace nad *Atlasem historycznym szkolnictwa na ziemiach polskich* pod kierunkiem prof. Kaliny Bartnickiej, a także prace nad *Historical Dictionary of Communism and Post Communism* (doc. Leszek Zasztowt przy współpracy Jane Curry, Santa Clara University, USA). W ramach tej drugiej inicjatywy opracowano wstępny zestaw haseł obejmujący około dwu i pół tysiąca terminów (patrz też: Popularyzacja nauki, punkt E).

D. Krytyczne edycje źródeł, materiały archiwalne, akwizycje

Opracowano i oddano do druku protokoły przesłuchań profesora Ludwika Chmaja przez NKGB Litewskiej SRR pochodzące z litewskiego Archiwum Specjalnego w Wilnie, a znajdujące się w kopiach w IPN. Rzucają one interesujące światło na sprawę aresztowania profesora w 1944 r. Publikacja protokołów poprzedzona została obszernym artykułem na temat działalności Ludwika Chmaja w Wilnie w okresie okupacji (doc. Leszek Zasztowt i prof. Jan Draus).

Przedstawiono analizę nowych materiałów uzyskanych przez Archiwum PAN w 2005 roku, a także zaprezentowano „Sibirica” w zbiorach Archiwum oraz materiały do dziejów medycyny znajdujące się w zbiorach Archiwum PAN (mgr Dorota Zamojska).

E. Popularyzacja nauki

Podobnie jak w latach poprzednich w działalność popularyzatorską włączeni byli prawie wszyscy pracownicy Zakładu. Działalność ta powiązana jest, z jednej strony, z zajęciami dydaktycznymi (wykaz instytucji, w których prowadzą zajęcia dydaktyczne pracownicy IHN zamieszczony jest na końcu sprawozdania), z drugiej: z upowszechnianiem problemów nauki na łamach prasy, a także z działalnością społeczną pracowników. W wydawnictwach encyklopedycznych publikowali, bądź współpracowali z redakcjami, jako konsultanci m.in.: dr Mariusz Affek (Encyklopedia „Białych Plam”), dr Adam Matuszewski (Encyklopedia Leszna, PSB), a także prof. Bolesław Orłowski, prof. Andrzej Śródka.

Szczegółowy wykaz konferencji i sympozjów, w których uczestniczyli pracownicy IHN PAN, zamieszczony jest również na końcu sprawozdania.

* * *

ZAKŁAD HISTORII NAUK ŚCISZYCH,
PRZYRODNICZYCH I TECHNIKI

Historia matematyki, astronomii, fizyki

Starożytność

Badano zagadnienie jedności matematyki w rozumieniu pitagorejczyków (pojęcie harmonii jako arche, pojęcie liczby, proporcji, symetrii, eurytmii, kosmosu). Wyniki badań stały się podstawą do ukazania późniejszych dziejów pitagoreizmu w kulturze europejskiej, od średniowiecza po wiek XX (por. dalej). Zajmowano się także antycznymi korzeniami idei *niezbędności nauczania matematyki w procesie wychowania*. Wyniki zostały przedstawione w referacie na Międzynarodowej Konferencji psychologiczno-pedagogicznej w Bielsku-Białej (oba tematy doc. Wiesław Wójcik).

Średniowiecze i wiek XV

W ramach tematu: *Zmiany w relacjach: matematyka – fizyka (filozofia przyrody) – astronomia w nauczaniu uniwersyteckim w XV wieku* badano zagadnienie natury ruchu ciał niebieskich i matematyzacji ruchu w wykładach astronomii (ok. dwadzieścia zachowanych XV wiecznych rękopiśmiennych komentarzy do podręcznika z XIII wieku, *Theorica planetarum*). W referacie: *The 15th century lectures on the „Theorica planetarum” by Gerardus*, zgłoszonym na XXII Kongres Historii Nauki w Pekinie, odniesiono się do wyników tych badań (streszczenie w „Abstracts” XXII ICHS, s. 347). W tym samym temacie przedmiotem badań była *Quaestio quodlibetaria* z XV wieku, zachowana w kodeksie

warmińskim z kręgu Mikołaja Kopernika (Bibl. Uniw. w Uppsali ms. C.658). W analizowanym tekście, poświęconym ruchowi ciał niebieskich, wykładowca odwołuje się do koncepcji ruchu wypracowanych w Oksfordzie i w Paryżu w XIV w. (przygotowanie edycji źródła) (doc. Grażyna Rosińska).

Wiek XV–XXI wieku

Dr hab. Michał Kokowski kontynuował badania kopernikologiczne dotyczące życia i działalności Kopernika; treści jego dokonań, ich genezy oraz recepcji tych dokonań w okresie XVI–XXI wieku. Zbadał kwestie biograficzne (data narodzin Kopernika; miejsce jego narodzin; miejsca jego śmierci; poszukiwania jego grobu); analizował aktualne interpretacje działań św. Inkwizycji, niemiecko-polskiego sporu o Kopernika w okresie nazizmu i niemieckiego rewizjonizmu po II wojnie światowej; zbadał interpretację kosmologii teorii Kopernika w świetle kosmologii relatywistycznej [ostatni temat jest bezpośrednim skutkiem dyskusji związanej z recepcją jego rozprawy habilitacyjnej.]

Wyniki tych badań zamieszczono w rozszerzonej wersji obszernej monografii nt. Mikołaja Kopernika pt. *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji* (611 ss., maszynopis). A ponadto, szczegółowe wyniki historyczno-metodologicznych badań nt. poszukiwań grobu Kopernika przedstawione zostały w dwóch artykułach w Internecie.

Ponadto na uwagę zasługuje fakt, iż książka habilitacyjna Kokowskiego *Copernicus's Originality: Towards Integration of Contemporary Copernican Studies* (2004) została zrecenzowana pozytywnie przez P. Barkera w „Journal for the History of Astronomy” vol. 36 (2005) Part 4, s. 454–456. Ukazało się także bardzo przychylne omówienie książki pióra recenzenta w przewodzie habilitacyjnym, J. Życińskiego w „Zagadnienia Filozoficzne w Nauce” 37 (2005), s. 173–178.

Wczesna nowożytność i oświecenie, okres XVI – XVIII w.

Realizowano badania na temat: *obecność pitagorejskiej koncepcji matematyki, i ogólnie pitagoreizmu w europejskiej nauce nowożytnej*. Pitagoreizm nowożytny, w przeciwieństwie do średniowiecznego, stał się znaczącym składnikiem wielu koncepcji filozoficznych, przyrodniczych i matematycznych (wykazano na przykładzie Leibniza, Keplera, Spinozy, Rousseau, a następnie Cantora i Whiteheada) (doc. Wiesław Wójcik).

Dr Jarosław Włodarczyk w rozprawie habilitacyjnej *Księżyc w nauce XVII wieku. Libracja: od astronomii do fizyki*, opublikowanej w 2005, stawia nową hipotezę w sprawie jednej z najważniejszych, nierozwiązanych kwestii dotyczących genezy mechaniki Newtona, a mianowicie: kiedy i pod wpływem jakich inspiracji Izaak Newton zrozumiał znaczenie w mechanice nieba prawa pól (II prawo Keplera). Dr Włodarczyk argumentuje za okresem 1673–1675 (jest to

najwcześniejsza z dotychczasowych propozycji w światowej literaturze przedmiotu). Wskazuje przy tym na rolę teorii libracji optycznej Księżyca Jana Heweliusza, ogłoszonej w *De motu Lunae libratorio* w 1654 roku. Aby wykazać związki między badaniami Heweliusza i teoretyczną myślą Newtona, w książce została przedstawiona pierwsza szczegółowa analiza i interpretacja teorii libracji Księżyca według Heweliusza (z wykorzystaniem współczesnych zaawansowanych metod obliczeniowych astronomii klasycznej) a ponadto opracowano pierwszy przekład na język nowożytny (z komentarzem) zarówno teorii libracji Księżyca z Heweliusza *De motu...* jak teorii Newtona z *Institutionum astronomicarum...* Mercatora z 1676 roku. (opublikowana rozprawa uzyskała już dwie pozytywne recenzje habilitacyjne, prof. Michała Hellera i prof. Hieronima Hurnika).

Dr Włodarczyk jest także autorem pozycji *Tajemnica Gwiazdy Betlejemskiej*, z założenia popularnonaukowej, odnoszącej się jednak do źródeł oraz oceniającej w sposób krytyczny dotychczasową literaturę przedmiotu. W opracowaniu wykorzystany został warsztat astronoma i historyka astronomii.

Wiek XIX – XXI

Doc. Wiesław Wójcik badał tzw. „drugi przełom”, jaki dokonał się w matematyce pierwszej poł. XIX w. oraz jego wpływ na koncepcję i dynamiczny rozwój nauk przyrodniczych w okresie późniejszym, na przełomie XIX i XX wieku (zależności między odkryciami w matematyce a następnie powstaniem nowych teorii fizycznych).

Doc. Krzysztof Maślanka wykazał iż Jerry B. Keiper (zm. 1995), matematyk amerykański, *de facto* uprzedził Xian-Jin Li w odkryciu związków hipotezy Riemanna z tempem wzrostu pewnych ciągów liczbowych, uznając, że kryterium Li powinno, w imię prawdy historycznej, nosić nazwę „kryterium Keipera-Li”. W konsekwencji nazwa ta zaczęła być używana w publikacjach i preprintach na Zachodzie.

Kontynuowano prace nad nowym rozwinięciem dla funkcji dzeta Riemanna przy współpracy matematyka z Wenezueli, Luisa Báez-Duarte. Wykorzystując to rozwinięcie, Báez-Duarte, znalazł nowe kryterium dla hipotezy Riemanna, poręczne do badań numerycznych, podjętych w listopadzie 2005 przy współpracy dr hab. Marka Wolfa z Instytutu Fizyki Teoretycznej we Wrocławiu. Prace matematyczne doc. Maślanki, dotyczące funkcji dzeta Riemanna oraz kryterium Li dla hipotezy Riemanna, były kilkakrotnie cytowane i bardzo pozytywnie komentowane przez następujących matematyków (przykładowe preprinty zamieszczone w bazie arXiv: J. Lagarias, Minnesota University, USA; A. Voros, Service de Physique Théorique de Saclay, Paryż; Luis Báez-Duarte, Departamento de Matemáticas, Instituto Venezolano de Investigaciones Científicas, Caracas, Wenezuela; M. Coffey, Colorado School of Mines, USA; P. Freitas, Departamento de

Matemática, Instituto Superior Técnico, Lisbona; Stefano Beltraminelli i Danilo Mertini, Locarno). (doc. Krzysztof Maślanka).

Dr Michał Kokowski prowadził badania na temat przebiegu kariery naukowej, dokonanych naukowych i organizacyjno-naukowych Władysława Natansona (1864–1937) (maszynopis ss. 23) i Ludwika Antoniego Birkenmajera (maszynopis 16 ss)

Opracowywano kwestie związane ze wspólnym odkryciem naukowym, na przykładzie tzw. elementarnego dowodu twierdzenia o liczbach pierwszych (Selberg i Erdős, 1948 r.). Wyniki badań zawiera *Twierdzenie o liczbach pierwszych – meandry i bezdroża odkrycia naukowego*, tekst planowany jako nowy rozdział do rozszerzonego wydania rozprawy habilitacyjnej. Natomiast artykuł *Dzieje stałej kosmologicznej*, rozszerzona wersja wykładu habilitacyjnego, został złożony w redakcji „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”. (doc. Krzysztof Maślanka).

Historia chemii i farmacji

Wiek XVIII-XIX

Badania prowadzone były w dwóch nurtach: rozwoju chemii i metodologii chemii w Europie, głównie w XVIII i XIX wieku oraz recepcji dorobku europejskiego w Polsce. Prace badawcze dotyczyły także kwestii relacji: chemia-farmacja. Osobny, bogato reprezentowany dział stanowiły prace na temat etnofarmacji.

1. Kształtowanie się nauk chemicznych w nowożytnej Europie

Doc. Halina Lichočka opracowała problem funkcji, jaką spełniały postępy rozwoju metod analizy chemicznej w generowaniu odkryć dokonywanych na gruncie farmacji w czasach Oświecenia. Wyniki badań zostały przedstawione w studium: *Chemical Analysis as a Method of Discovery in Pharmacy in the Age of Enlightenment in Europe*, przyjętym do druku w wydawnictwie Uniwersytetu w Lizbonie. Doc. Lichočka uczestniczyła w organizowaniu V Międzynarodowej Konferencji Historii, która odbyła się 6–9 września w Estoril (Portugalia); była członkiem Międzynarodowego komitetu Programowego tej Konferencji oraz przewodniczyła sesji Chemia czasów Lavoisiera.

Dorobek badawczy prof. Stefana Zameckiego w roku 2005 obejmuje dzieje chemii od przełomu XIX i XX wieku po przełom wieku XX i XXI. We wcześniejszej fazie chodzi zwłaszcza o XIX wieczne teorie budowy materii. Prof. Stefan Zamecki przedstawił, w t. 5–6 serii *Filozoficzne i naukowo-przyrodnicze elementy obrazu świata*, sięgającą początków XIX wieku *Atomistyczno-molekularną koncepcję Johna Daltona*. Następnie zostały przygotowane dla *Słownika biograficznego techników polskich* biografie naukowe siedmiu chemików: E. Bekiera, J. Boguskiego, A. Doroszewskiego, B. Lachowicza, B. Pawlewskiego,

B. Szyszkowskiego i B. Znatowicza. Jubileusze były inspiracją do opracowania dziejów najnowszych chemii: *Problematyka historii subdziedziny chemia na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” w latach 1956–2005* (artykuł złożony do druku) oraz *Jubileusz 50-lecia Wydziału Chemii Uniwersytetu Warszawskiego 1955–2005*.

Mgr Marcin Dolecki, rozpoczynający w 2005 roku badania źródłowe dotyczące początków chemii fizycznej (lata osiemdziesiąte XIX w.), opracował i opublikował artykuł: *Nie-kwantowe teorie budowy atomu dyskutowane na łamach tygodnika „Wszechświat” w latach 1882 – 1914*.

2. Tradycja leków naturalnych w Polsce na tle nauki europejskiej XIX w.

Pokaźny dorobek, już wcześniej wypracowany w IHN w ramach etnofarmacji, w roku 2005 został wzbogacony o kolejny, VI tom serii wydawniczej *Historia Leków Naturalnych* (pod red. prof. Barbary Kuźnickiej), zatytułowany: *Rośliny odurzające w polskiej literaturze naukowej XIX w.* Tom zawiera m. in. artykuł dr Beaty Wysakowskiej: *Zatrucia roślinnymi środkami odurzającymi na podstawie polskiej literatury naukowej XIX wieku* oraz obszerną pracę dr Anny Trojanowskiej: *Kumys i kefir jako środki odżywcze i lecznicze. Rozważania na łamach polskich czasopism medycznych drugiej połowy XIX w.*

Ponadto, dr Anna Trojanowska wzięła pod uwagę relacje przekazane przez polskich uczonych – ludoznawców, M. Federowskiego, J. Grajnera, B. Gustawicza, E. Janoty, M. Udzieli i in. i odnoszące się do roślin łączonych w tradycji ludowej z *sacrum*. Rezultatem badań był udział dr Trojanowskiej w sesji naukowej: *Przyroda, nauka, kultura. W poszukiwaniu jedności nauki i sztuki*, z referatem: *Święci i ziola w wierzeniach i praktykach polskiej wsi* (materiały sesji w druku). Sesja została zorganizowana przez Wydział Botaniki i Ogród Botaniczny UJ. Następnym wynikiem prac dr A. Trojanowskiej jest, także oparty na źródłach, referat na temat ludowego lecznictwa na Białorusi: *Tradycyjne lecznictwo białoruskie w pracy Michała Federowskiego „Lud białoruski... (t. 1, 1897)”*.

Sesja naukowa, zorganizowana przez Sekcję Historii Chemii i Farmacji IHN PAN: *Etnofarmacja wschodniego pogranicza*, była formą wznowienia działalności Zespołu Historii Farmacji, kierowanego przez dr Beatę Wysakowską. Współorganizatorem był Zespół Sekcji Historycznych Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Posiedzenie odbyło się 7. XII. 2005 r. w Pałacu Staszica. Uczestniczyło ponad 40 osób, wygłoszono 7 referatów, wśród nich był referat prof. Eugeniusza Tiszczewki, z Grodna na Białorusi.

Z zagadnieniem etnofarmacji pogranicza – chodziło tu o tereny uznane jako pogranicze Europy zachodniej i wschodniej – związana była także praca badawcza dr. Iwony Arabas i dr hab. Wandy Grębeckiej, której rezultat: *Medicinal plants of the borderland*, został zaprezentowany na 37 Międzynarodowym Kongresie

Historii Farmacji, obradującym pod hasłem *People and Places* (University of Scotland, Edynburg).

3. Dawna prasa naukowa jako źródło do historii nauk przyrodniczych

Kwerendy dotyczące oryginalnych prac naukowych polskich fizyko-chemików były prowadzone przez mgra Marcina Doleckiego. Zbadana została zawartość „Rozpraw Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności” z lat 1901–1914; „Prac Matematyczno-Fizycznych” z lat 1900–1914 oraz „Chemika Polskiego” z lat 1907–1911, najbardziej reprezentatywnych polskich czasopism naukowych z końca XIX i początku XX wieku. Natomiast kwerendy wybranych czasopism medycznych z XIX w. prowadziła dr Anna Trojanowska, poszukując materiałów dotyczących wiedzy na temat leków pochodzenia naturalnego oraz lecznictwa ludowego. Zbadana została pod tym kątem m.in. „Klinika”, „Gazeta Lekarska”, „Przegląd Lekarski” oraz „Wiadomości Farmaceutyczne”. Znaczeniem dawnej prasy, przede wszystkim farmaceutycznej i medycznej, jako źródła do historii nauki zajmowała się dr Beata Wysakowska. Wynikiem był referat: *Mieczysław Dunin-Wąsowicz jako redaktor „Czasopisma Towarzystwa Aptekarskiego”. Jego wkład do rozwoju nauk farmaceutycznych* (obecnie w druku), wygłoszony na zorganizowanej przez Zespół sesji: *Polska prasa naukowa czasu zaborów jako źródło do historii nauki* (Pałac Staszica, 18. XII. 2005 r., w obradach udział wzięło około 40 osób, wygłoszono 8 referatów).

Historia medycyny

Wiek XIX–XX

Prof. Andrzej Śródka, studium (w fazie prac redakcyjnych) dotyczące „ostatecznego rozstrzygnięcia wkładu w odkrycie komórek gwiaździstych wątroby, czyli jednego z najwcześniej poznanych elementów układu fagocytarnego u człowieka” oraz studium *Antoni Gluziński – A Classic of Polish Internal Medicine* (Organon).

Historia kultury zdrowotnej i organizacji opieki lekarskiej. Historia towarzystw lekarskich

Doc Bożena Urbanek prowadziła badania na temat: 1. Kształtowanie się specjalności medycznych na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX w. (badania wstępne) oraz 2. Lecznictwo w Powstaniu Warszawskim i exodus służby zdrowia. Zebrano dokumentację do publikacji książkowej poświęconej tej problematyce oraz do haseł encyklopedycznych na temat Powstania Warszawskiego

Ukończona została w 2005 rozprawa habilitacyjna dr Iwony Arabas, *Instytucja apteczek w polskich dworach szlacheckich. Od praktyki do profesji* dotycząca funkcjonowania leków naturalnych w Polsce w określonym środowisku społecznym. Ta wielowątkowa i wieloaspektowa praca, oparta na bogatym materiale źródłowym, poza „trzonem”, dotyczącym wyposażenia farmaceutycznego dworów, przedstawia m.in. bogactwo literatury medyczno-farmaceutycznej, znanej w środowisku dworskim, a także podstawy późniejszego, instytucjonalnego krzewienia kultury zdrowotnej na polskiej wsi.

Mgr Magdalena Paciorek złożyła do druku opracowanie *Działalność naukowa Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego w latach 1915–1939* (przeznaczone do dwutomowej monografii poświęconej dziejom TLW (red. doc. Zofia Klawe) oraz przygotowywała pracę doktorską: *Problematyka higieny dzieci i młodzieży w polskim czasopiśmiennictwie medycznym okresu międzywojennego*.

Doc. Bożena Urbanek seminarium prowadzi doktoranckie z historii medycyny na temat: *Polska prasa medyczna jako źródło historyczne w badaniach nad problematyką zdrowia i choroby w XIX i XX wieku*. Uczestniczy ok. 20 osób, trzy z nich mają otwarte przewody doktorskie pod kierunkiem doc. Urbanek.

Historia geografii i kartografii

Kartografia polska i europejska XVIII i XIX w.

Mgr Aldona Ertman w ramach przygotowywanej rozprawy doktorskiej, zajęła się analizą mało znanego i niewykorzystanego w dotychczasowej literaturze *Memoriału* Karola Pertheesa z 1779 r., znajdującego się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Jest to bardzo cenne źródło tym cenniejsze, iż zawiera opis metody tworzenia map, przy zastosowaniu której miała powstać mapa generalna Królestwa Polskiego. Przeprowadzona została analiza porównawcza Dekanatu Drohickiego na podstawie mapy woj. podlaskiego z 1795 r., mapy Textora z lat 1795–1800, mapy przedwojennej w skali 1:300 000 oraz szkiców parafii zawartych w XII tomie *Geograficzno-statystyczne opisanie parafii Królestwa Polskiego przez K. Pertheesa geografa J. K. M.* Wyniki analiz podano w artykule: *Źródła opisowe do „mapp szczególnych” Karola de Pertheesa. Analiza porównawcza na przykładzie mapy województwa podlaskiego z 1795 r.* („Analecta”, złożone do druku).

Dr Andrzej J. Wójcik zestawił, po raz pierwszy, zachowane mapy górnicze wykonane w okręgu Zachodnim Królestwa Polskiego w pierwszej poł. XIX w. Szczególną uwagę poświęcono specjalistycznym mapom rękopiśmiennym ukazującym rozwój działalności górniczej. Badania szczegółowe górnictwa Okręgu Zachodniego Królestwa Polskiego objęły także nie analizowane dotąd materiały biograficzne dotyczące działalności Jana Hempla, autora pierwszej szczegółowej mapy geologiczno-górnicznej zagłębia węglowego (1856 rok).

Historia przemysłu i techniki

Wiek XVIII–XX

W związku z jubileuszem 250-lecia urodzin Stanisława Staszica opracowano materiały dotyczące wkładu Staszica w rozwój polskiego prawa górniczego. Wynikiem tej pionierskiej pracy dra Andrzeja J. Wójcika jest: *Stanisława Staszica kodyfikacja prawa górniczego – uregulowania prawne poszukiwań i eksploatacji kopalni* (referat na jubileuszowej sesji naukowej zorganizowanej przez IHN PAN, w druku). Prof. Bolesław Orłowski przedstawił na wymienionej sesji referat: *Rola Staszica w zapewnianiu Polsce dostępu do zdobyczy nauki i techniki Zachodu*.

Przypomnieniu w środowisku międzynarodowym znaczenia dla przemysłu chemicznego odkrycia dokonanego przez Ignacego Łukasiewicza służył artykuł dr Iwony Arabas, *The founder of the Polish and world oil industry: Polish pharmacist Ignacy Łukasiewicz and the 150 anniversary of the lighting of the first kerosene lamp*. (Pharmaceutical Historian... 2005)

Dr Andrzej J. Wójcik prowadził badania źródłowe na podstawie archiwaliów zachowanych w Polsce i w Niemczech (staż badawczy w Niemczech, lipiec 2005), w zakresie historii nauk górniczo-geologicznych i przemysłu w XVIII i XIX w na terenie Królestwa Polskiego. Podkreślono znaczenie „Szkoly Wernera” dla rozwoju nauk geologiczno-górniczych w Polsce i opublikowano, po raz pierwszy, zestawienie osobowe specjalistów polskich i zagranicznych zatrudnionych w przemyśle górniczo-hutniczym Królestwa Polskiego w pierwszej poł. w. Analizowano wzajemne przenikanie się myśli technicznej na pograniczu państw i systemów. Wspólnie z Muzeum Techniki w Dortmundzie podjęto temat: *Poznawanie geologiczno-górnicze obszarów pogranicza Górnego Śląska w pierwszej poł. XIX w.*

Polskiemu wkładowi wynalazczemu w wysiłek zbrojny podczas II wojny światowej oraz dorobkowi technicznemu polskiej emigracji w XX wieku poświęcone były badania prof. Bolesława Orłowskiego (wyniki opublikowane w czasopiśmie w Polsce i w Wk. Brytanii). Ponadto prof. Orłowski pracował nad ulepszoną wersją historii techniki polskiej oraz opracował biogramy Cz. Kłósia, E. Kwiatkowskiego, I. Mościckiego.

W rozprawie habilitacyjnej doc. Edwarda Malaka, *Administrowanie w lotnictwie polskim 1926–1939 mieniem państwowym w warunkach postępu technicznego*” (publikacja styczeń 2005), wykorzystano nowe dokumenty źródłowe z Centralnego Archiwum Wojskowego w celu odtworzenia przebiegu polskich zbrojeń lotniczych w latach 1926–1939 w istniejącym środowisku techniczno-przemysłowym państwa, na tle szybko zachodzącego postępu technicznego w kraju i zagranicą. Zastosowana tu została nowa zasada interpretacji tematu poprzez

pryzmat współczesnych reguł i postulatów naukowej organizacji, zarządzania oraz administrowania.

Doc. Malak rozpoczął także przygotowanie, na podstawie całkowicie dotąd nieznanymi materiałów źródłowych, trzech artykułów na temat procesów zbrojeniowych w II RP. Dotyczą one dziejów starachowickiej armaty przeciwlotniczej 75 mm (rozwój techniczny, wyniki testów, ówczesne oceny wojskowych ekspertów), lekkiego samolotu myśliwskiego PZL 39 (nowe interpretacje odnośnie warunków powstawania, możliwych osiągnięć technicznych, zasadności budowy na tle gwałtownego technicznego rozwoju klasy myśliwców w Europie i USA w latach 1936–41) oraz artykuł na temat eksportu samolotu PZL 37 Łoś do Rumunii. Przewidywany termin publikacji rok 2006. Kontynuowano prace nad książką o Ludomile Rayskim, traktującą o jednym z najwybitniejszych generałów, lotników i protagonistów postępu technicznego w państwie polskim (realizacja umowy z Ossolineum, publikacja w serii ossolińskich biografii, przewidywane ukończenie 2008). W okresie sprawozdawczym doc. Malak podjął także realizację umowy zawartej z Zakładem Naukowym im. Ossolińskich na opracowanie koncepcji oraz siatki haseł do 4–5 tomowej historii powszechnej świata (chodzi tu, w przeciwieństwie do tzw. „historii wydarzeniowej”, o ukazanie w sposób syntetyczny „zbioru sił i wydarzeń kształtujących oblicze świata”).

Refleksja metodologiczna, filozofia nauki

Od starożytności do XXI w.

Doc. Robert Zaborowski kontynuował badania na temat: *Homer o psychice człowieka*, w aspekcie początków refleksji psychologicznej oraz w aspekcie metody odczytania i analizy dzieł Homera (referat: *Notion de niveaux multiples comme outil d'analyse pour la lecture d'Homere*, wygłoszony na seminarium poświęconym Homerowi w Grenoble, Université Standhal). Refleksja psychologiczna starożytnych posłużyła do studium porównawczego: *Les sentiments chez les préplatoniciens et les modernes – coïncidences ou influences* (referat wygłoszony w University of Crete, Dept. of History and Archeology). (Por. uczestnictwo w konferencjach międzynarodowych).

Dr hab. Michał Kokowski przeprowadził szczegółowe badania historyczno-metodologiczne nt. aktualnych poszukiwań grobu Kopernika. Wskazał różne możliwe warianty, strategię tych poszukiwań i ukazał ich różne ograniczenia natury historyczno-źródłowej i metodologicznej. Wyniki tych badań zostały przedstawione w dwóch artykułach w internecie.

Prof. Stefan Zamecki kontynuował prace nad książką *Problematyka filozofii i historii dziedziny nauka w pracach Williama Whewella (1794–1866)*. Część

osiągnięć badawczych została opublikowana w artykule: *Wstęp do koligacyjnej koncepcji dziejów dziedziny nauka*.

Doc. Wiesław Wójcik opracował artykuł *Różne twarze konwencjonalizmu w kontekście sporu o podstawy szczególnej teorii względności oraz Spór czy dialog między Duchem Nauki a Duchem Filozofii*. Oba teksty przekazane do druku.

Organizowanie konferencji naukowych

Dr hab. M. Kokowski opracował koncepcję programową 2nd International Conference of the European Society for the History of Science (Cracow, 6–9 September, 2006) [II Międzynarodowej Konferencji Europejskiego Towarzystwa Historii Nauki (Kraków, 6–9 września 2006)]. Jest autorem serwisu internetowego Konferencji (www.2iceshs.cyfronet.pl); zorganizował Conference Office (2iceshs@cyfronet.pl). Pełnione funkcje: Vice-Chairman of the Programme Committee, Vice-Chairman of the Local Committee oraz Webmaster of the Conference. Konferencja przewidziana jest na 150–200 osób, głównie z Europy.

Współpraca z muzeami w zakresie opracowywania zabytków przyrody, nauki i techniki; ich ochrony i ekspozycji

Analizowano możliwości zachowania i eksponowania zabytków paleontologicznych w Krasiejowie koło Opola. Podejmowano działania w zakresie konserwacji i eksponowania zabytków techniki (w tym zabytków przyrody nieożywionej w kopalniach węgla kamiennego na Górnym Śląsku – pokłady węgla, strefy uskokowe. Realizowano w tym zakresie wspólne działania z Muzeum Techniki w Dortmundzie (Westwälisches Industriemuseum, Lendesmuseum für Industriekultur). (dr Andrzej J. Wójcik).

Opracowano scenariusze stałych ekspozycji (do realizacji w roku 2006 w nowo otwartym Muzeum Farmacji w Warszawie: *Utensylia apteczne przełomu XIX i XX wieku oraz W warszawskiej aptece*. Oraz scenariusze zrealizowanej wystawy: *Z dziejów aptekarstwa – w przedwojennej aptece* (ekspozycja czasowa w Gdańsku). Zorganizowano sesję: *Wczoraj, dziś i jutro aptekarstwa farmaceutycznego* (dr Iwona Arabas).

opracowali:
Grażyna Rosińska,
Leszek Zasztowt
Instytut Historii Nauki PAN
(Warszawa)